

Łyjak, Wiktor Z.

Organy w kościołach Diecezji Płockiej w latach 1591-1623

Notatki Płockie 31/4-129, 22-32

1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Organy w kościołach Diecezji Płockiej w latach 1591—1623

Niewiele wiemy o polskich organach w czasach średniowiecza, trochę informacji dotyczących tego instrumentu w dobie renesansu znaleziono w ostatnich czasach. O ile skąpa ilość danych z wymienionych wyżej okresów jest uzasadniona (zaginięły lub uległy zniszczeniu odnośnie źródła) to zupełnie niezrozumiałym staje się fakt pomijania w procesie badawczym rękopisów dotyczących lat późniejszych, szczególnie akt wizytacji, które szczęśliwie przetrwały kataklizmy dziejowe i czekają na wykorzystanie.

W badaniach organologicznych nie uwzględniono zbiorów Archiwum Diecezjalnego w Płocku, jest to zadziwiające, przecież to właśnie archiwum zawiera duży zasób akt wizytacji podających bezpośrednie informacje o organach. Zasięg lustracji Diecezji Płockiej obejmował wielką połać Mazowsza i Ziemię Dobrzyńską, a więc obszary o niebagatelnym dla Polski znaczeniu.

O organach pisano w ostatnich latach wiele, w różnym kontekście przedstawiano opublikowane już wcześniej fakty, tworzono historię na podstawie wrywkowych badań sprzecznych z naukowymi zasadami, a przede wszystkim ze zdrowym rozsądkiem. Ustawiano w jednym rzędzie informacje z różnych epok, z różnych części kraju. Postępowanie takie mogoby znaleźć akceptację, gdyby rzeczywiście niestało tekstów źródłowych, tych ostatnich jest jednak pod dostatkiem, zasoby Archiwum Diecezjalnego w Płocku nie stanowią tu wyjątku.

Niniejsza praca jest pierwszą próbą podsumowania sprawy organów w pewnym okresie i na pewnym obszarze. Daty ramowe, 1591—1623 wyznaczyły zachowane, najstarsze akta wizytacji Diecezji Płockiej. Diecezja Płocka w całości niemal mazowiecka (bez Ziemi Dobrzyńskiej) posiada udokumentowaną przeszłość w przeciwieństwie do innych, położonych na Mazowszu terenów administracji kościelnej. Wspomnę tylko, że dla Archidiecezji Łowickiej (Archidiecezja Gnieźnieńska) nie zachowała się żadna księga akt wizytacji z XVII wieku, a dla Archidiecezji Warszawskiej (Archidiecezja Poznańska) tylko jedno tego rodzaju źródło, z lat 1598—1603¹. Tak więc wyniki kwerendy archiwalnej z terenu Diecezji Płockiej dają niemal jedyną podstawę do wyciągnięcia ogólnych wniosków dla przeszłości organów na całym Mazowszu i choćby dlatego akta lustracji płockich są tak dla nas ważne.

Materiału źródłowego dostarczyły następujące rękopisy:

- Akta wizytacji generalnych biskupa Wojciecha Baranowskiego z lat 1591—1598, sygn. 1 (sygnatury mają charakter tymczasowy);
- *Visitationes eclesiarum archidiaconatus plocensis* 1598—1599, sygn. 6;
- Wizytacje z 1605—1606 roku (sygnatury brak);
- Wizytacja z 1609 i 1610 roku: dek. sierpecki, szreński, czerwiński, przasnyski, sygn. 7; dek. wyszo-

grodzki, bielski, sygn. 8 (dawniej 12); dek. gostyński, mławski, sygn. 11; dek. wyszkowski, nurski, stanisławski, łomżyński, wiski, sygn. 10; dek. pułtuski i Pułtusk, sygn. 11 (dawniej 16); dek. płocki, płoński, ciechanowski, lipnowski, dobrzyński, sygn. 13 (dawniej 5);

— Wizytacje dekanatu rypińskiego, włączono poprzednio do zespołu akt wizytacji z 1609 roku (sygnatura nieustalona) — z 1609 roku brak akt wizytacji tego dekanatu.

Diecezja Płocka posiadała w omawianym okresie następującą strukturę administracyjną:

Archidiecezja płocka	Archidiecezja pułtuska
— dekanat bielski	dekanat łomżyński
„ ciechanowski	„ nurski
„ czerwiński	„ pułtuski
„ gostyński	„ stanisławski
„ mławski	„ wiski
„ płocki	„ wyszkowski
„ płoński	
„ przasnyski	
„ sierpecki	
„ szreński	
„ wyszogrodzki	
	Archidiecezja dobrzyńska
	dekanat dobrzyński
	„ lipnowski
	„ rypiński

Zaznaczyć pragnę, że akta wizytacji: z lat 1598—1599, z 1609/1610 roku oraz jej suplement noszący datę 1623, zachowały podział dekanalny; pozostałe źródła podają wiadomości w nieuporządkowanej formie. Mimo tego, że celem niniejszej pracy jest ukazanie spraw organów, a nie zagłębianie się w sposób przeprowadzenia poszczególnych wizytacji, ich zasięg, itp., pragnę w sposób graficzny, nie wykraczający poprawnością poza schemat, przedstawić zwizytowany w poszczególnych latach obszar i nanieść wiadomości o odnalezionych w poszczególnych obiektach sakralnych instrumentach.

Generalnym problemem towarzyszącym właściwemu odczytywaniu wzmianek dotyczących organów z XVI i XVII wieku jest zawsze sprawa interpretacji zawartych tam zapisów. W omawianych aktach wizytacji problem ten stanowi przeszkodę uniemożliwiającą statystyczne ujęcie gatunków organów znajdujących się w lustrowanych obiektach sakralnych. Z wyjątkiem wizytacji z 1609 roku, której dział

pierwszy traktujący o kościele (obiekcie) zawierał punkt (nr 12) dotyczący instrumentu muzycznego, nie wiemy, czy pozostałe tego typu dokumenty niejako „z urzędu” powinny zawierać interesujące nas dane. Nic więc dziwnego, że w większości kościołów Diecezji Płockiej nie wspomniano o obecności lub nieobecności organów.

Wspomniane z akt wizytacji pytanie związane z naszymi badaniami poruszało ogólnie kwestię instrumentu muzycznego, widocznie zdawano sobie sprawę z tego, że tą właśnie drogą możliwe będzie uzyskanie najpełniejszego zasobu danych. W ramach ogólnego określenia „instrument muzyczny” mieściły się w owym czasie trzy rodzaje organów:

1. organy — instrumenty stojące, z prospektem, posiadające jedną lub dwie klawiatury ręczne i klawiaturę nożną;
2. pozytywy — instrumenty stojące, z prospektem, posiadające jedną klawiaturę (bez klawiatury nożnej);
3. regały — instrumenty przenośne, bez prospektu, posiadające klawiaturę ręczną, z reguły jednogłosowe.

Pytanie dotyczące np.: organów nie miałooby tu większego sensu, gdyż tak duże instrumenty były wówczas nielicznie reprezentowane w kościołach Diecezji Płockiej. Z kolei, pytanie o regał wykluczałoby uzyskanie informacji o organach, czy pozytywach. Niestety, pozornie uniwersalne potraktowanie zagadnienia dało w konsekwencji dużą dowolność interpretacji, świadczą o tym uzyskane odpowiedzi, w jednym nawet wypadku (Radzymin, 1609 rok) podano, że instrument muzyczny jest zły, a czy były to organy, pozytyw, a może regał, nie wiemy.

Wielkość organów mierzona jest ilością głosów, i choć takich informacji posiadamy w omawianych aktach niewiele to i one pozwalają na zweryfikowanie gatunków występujących tam instrumentów. I tak, wspomniany w 1609 roku siedmiogłosowy regał, instrument muzyczny kościoła w Kleczkowie był na pewno pozytywym; podobnie przedstawiała się sprawa regału (7 głosów) w Płocku Małym i w Rutkach (4 głosy). Należy przyjąć, że w owych czasach niekompetentne osoby dzieliły instrumenty muzyczne z rodziny organów na dwie grupy:

- organy — instrumenty nieprzenośne (stałe),
- regały — instrumenty przenośne.

Rzadko stosowano określenie „pozytyw”, w opisywanych aktach użyto go tylko dwukrotnie (Kobylniki, Wielgie). Zastosowano również nazwę „regał — pozytyw” (Maków) — dla współczesnego badacza wiadomościami taka nie ma sensu, po prostu, regał w niczym nie przypomina pozytywu. Regał jest instrumentem jednogłosowym, zawierającym tylko jeden rząd języczków z roztrąbami; pozytyw natomiast zaopatrzony jest w rejestry wargowe, czyli zespoły „klasycznych” w kształcie piszczałek. Widocznie osoby sporządzające protokoły wizytacyjne, stosując jako jedyne kryterium małe rozmiary obu typów instrumentów utożsamiały je z sobą. Wspomniałem wyżej, że regał był instrumentem jednogłosowym, jednak i tu zdarzają się wyjątki, wiemy, że konstruowano również „regał z fletem”, a więc instrument dwugłosowy, zawierający rejestr piszczałek fletowych. O ile tak zbudowany instrument można jeszcze określić mianem

regalu to nazwy tej nie należy stosować w przypadku „regalu o 7 głosach”. Być może, jednym z rejestrów tego instrumentu był rzeczony regał, jednak pozostałe, wargowe zapewne głosy świadczą o tym, że mamy do czynienia z pozytywym (średniej wielkości). Jeszcze bardziej kontrowersyjnie brzmi nazwa „organy—regal” zanotowana podczas wizytacji kościoła w Jedwabnem (1609); sądzić należy, że chodzi tu o pozytyw.

Niemniej problemów spotykamy podczas prób rozwikłania innego terminu używanego w aktach wizytacji, a mianowicie określenia „organy — pozytyw”. W naszych aktach stykamy się z nim trzykrotnie (Grajewo, Kolno, Radziłów, wzmianki z 1609 roku). W tych przypadkach, z dużą dozą prawdopodobieństwa możemy przyjąć, że chodzi o mniejsze instrumenty nieprzenośne, nie zawierające klawiatury nożnej, a więc, pozytywy stojące.

Nie znamy dat erekcji organów w poszczególnych świątyniach mazowieckich znajdujących się na terenie Diecezji Płockiej. Wiemy, że płocki kościół katedralny rozbrzmiewał muzyką organową już w II poł. XIV wieku, kolegiata w Pułtusk posiadała organy w II poł. XV wieku. Płocka świątynia parafialna p.w. św. Bartłomieja wyposażona była w organy około 1520 roku, w tym okresie notowano też organy w kościele XX Mąsjanarzy w Sierpcu. Około 1533 roku organy w Szrefsku budował Wawrzyniec Lorek, w latach dwudziestych XVI wieku stykamy się z nazwiskiem innego organmistrza — Stefana z Krakowa, który miał budować organy we Wroniu (dziś Andrzejewo), a wcześniej, w 1520 roku ukończył wznoszenie organów w płockim kościele katedralnym.

Złożyć można, że wiek XVI miał przełomowe znaczenie dla budownictwa organowego na Mazowszu, rzadko dotychczas występujące organy napełniły swym brzmieniem świątynie parafialne w ośrodkach miejskich, szczególnie tych, których mieszkańcy lub właściciele byli dostatecznie zamożni i wrażliwi na piękno muzyki. W tym okresie zaznaczyło się zróżnicowanie typów instrumentów organowych, w zależności od rangi świątyni, i tak: katedra w Płocku dysponowała dużymi na owe czasy organami o 14 głosach (8 w manuale, 6 w pedale), dziełem wspomnianego Stefana z Krakowa. Instrument ów nie miał zbyt długiego żywota, spłonął wraz z całym kościołem w 1530 roku, o kolejnym szesnastowiecznym instrumencie katedralnym nie znalazłem zbyt wielu szczegółów. Kolegiata w Pułtusk otrzymała dziewięciogłosowe organy, posiadające tylko klawiaturę ręczną w 1525 roku, ich twórcą był Urban z Kłoczewa. Inne kościoły miejskie zaopatrywano w organy o mniejszych zapewne rozmiarach, niestety, na ten temat niewiele można napisać, akta nie przekazały niezbędnych szczegółów, ograniczyły swe wzmianki do lakonicznych w treści informacji dotyczących organistów poszczególnych kościołów (bezpośrednio o organach pisano bardzo rzadko).²

Pierwsze zachowane akta wizytacji Diecezji Płockiej wprowadzają nas od razu w sytuację, w której organy są już instrumentem stosunkowo szeroko rozpowszechnionym. Z treści niektórych zapisów wynika, że instrumenty muzyczne istniały w poszczególnych obiektach sakralnych znacznie wcześniej, niż wskazuje na to sama data wizytacji. Przyjąć można, że w XVI wieku w następujących miejscowościach znajdowały się instrumenty organowe:³

Dobrzyń, kość. par.

— do około 1605 roku grano na regale (może pozytywie?),

Gozdowo (1609)

— popsuty, a więc zapewne stary regał oddano do naprawy,

Krasne (1609)

— notowano popsuty (stary?) regał,

Pałuki (1609)

— j.w.

Płońsk, kość. par.

— w 1609 roku podano, że zreperowano organy, był to więc instrument starszy,

Pułusk, kość. NMP

— w 1609 roku notowano popsuty regał,

Przasnysz, kość. par.

— podczas pożaru kościoła, przed 1609 rokiem spłonęły organy,

Rzekuń (1609)

— regał wymagał reperacji,

Szczepankowo (1609)

— notowano popsuty regał,

Wizna (1609)

— notowano zniszczone organy.

Z akt wizytacji 1591—1599 otrzymujemy pozostałe informacje o organach w innych kościołach Diecezji Płockiej w XVI wieku. Pominiemy tu sprawy organów z wymienionych już wcześniej obiektów sakralnych (tych, posiadających instrumenty muzyczne już w I poł. XVI wieku). U schyłku XVI wieku organy notowano w takich ośrodkach:

— Ciechanów, kość. par.: w 1591 roku były tam nowe organy,

— Gostynin, kość. par.: około 1598 roku pracował tam organista,

— Kobylniki, około 1598 roku znajdowały się tam organy,

— Łomża, kość. par.: w 1598 roku organy wymagały reperacji,

— Maków, około 1598 roku w świątyni znajdował się regał — pozytyw,

— Nasielsk, około 1598 roku znajdowały się tam organy,

— Nowe Miasto, około 1598 roku budowano nowe organy,

— Nowogród, w 1598 roku notowano organy,

— Płock, kość. Norbertanek: w 1597 roku notowano organy,

— Skołatowo, około 1598 roku notowano regał,

— Wyszogród, około 1598 roku wspomniano o dźwiękach organów (regalu).

Do przytoczonej listy należałoby dodać informacje uzupełniające: kościół parafialny w Makowie posiadać mógł organy już około 1548 roku, w tym bowiem roku nastąpiła erekcja kolegium mansonarzy przy rzeczonym kościele, a wiemy, że organistą był jeden z mansonarzy. Opactwo w Czerwińsku miało organy znacznie wcześniej, niestety, ta informacja nie znajduje źródłowego oparcia lecz można z całą pewnością przyjąć, że Kanonicy Regularni, którzy inne podległy sobie kościoły (Nasielsk, Skołatowo, Wyszogród) zaopatrzili w instrumenty, zadbali w tej kwestii również o swój główny mazowiecki kościół. Organy, a może mniejsze instrumenty znajdowały się zapewne w kościele OO Franciszkanów — na obszarze Diecezji Płockiej były to świątynie w Dobrzyniu i w

Wyszogrodzie. Akta nie podają informacji o instrumencie muzycznym kościoła w Zakroczymiu, sądzę, że i w tym obiekcie stykano się z muzyką organową, Zakroczym należał przecież do znacznie większych miast mazowieckich. Przyjąć można, że u schyłku XVI wieku na obszarze Diecezji Płockiej znajdowało się co najmniej 25 instrumentów z rodziny organów, liczba ta jest zapewne znacznie zaniżona lecz i tak dowodzi szerokiego rozpowszechnienia organów w tej części Mazowsza.

W opisywanych latach zaznaczył się duży ruch budowlany w dziedzinie większych instrumentów organowych. Kościoły posiadające dotąd regaly (może pozytywy) zaopatrywano w organy. I tak, w 1605 roku podczas lustracji świątyni parafialnej w Dobrzyniu zanotowano, że dotychczas używano tu regalu, a obecnie trwają prace budowlane przy wznoszeniu nowego, większego instrumentu. Wizytujący zganił plebana za to, że pochopnie zajął się przedsięwzięciem: „Organ tak wielkim kosztem w takim kościele nie mądrze X. Pleban y mieszczanie budować zaczęły, podobnie było te pieniądze na inne potrzeby pilniejsze tegoż kościoła obrocic, a na Regale, który był do tego czasu przestawac”. Z zapisu dowiadujemy się, że fundatorami nowego instrumentu byli mieszczanie dobrzyńscy — w kościele znajdowała się „...skrzynka do ktorej na budowanie organ ludzie wspomagają...”; w kosztach przedsięwzięcia uczestniczyć też musiał pleban skoro „...litery przy organach na belku niepotrzebni wyskrobać kazał...”, widocznie zależało mu na tym by upamiętnić swój udział i przejść do historii jako jeden z fundatorów organów. W Pałukach budowano w 1609 roku organy, rozpoczęto je lecz nie dokończono, świątynia posiadała ponadto popsuty regał.

W innych świątyniach Diecezji Płockiej wznoszono również organy, nie wiemy jednak, czy zajmowały one miejsce wcześniej istniejących instrumentów. W 1605 roku budowano organy w kościele parafialnym w Mławie, pieniądze na ten cel złożyli mieszczanie, m.in. Marcin Zagorny z synem przekazał 50 florenów, 50 florenów uzyskano też ze składek parafian złożonych do skarboni. Podczas wizytacji kościoła przedsięwzięcie potępiono: „Organ tak wielkim kosztem w kościele nie sklepieniem budować nie mądrze zaczęto, lepiej było ten koszt obrócic na sklepienie kościoła coby było lepszą obroną dla ognia”. Widocznie w owym czasie władze kościelne niewiele uwagi poświęcały organom, jeżeli już to robiły, to odradzały budowanie okazalszych instrumentów. Poleczeń przełożonych nie przestrzegano zbyt rygorystycznie skoro zbudowano wówczas szereg dalszych, większych rozmiarów organów:

— przed 1591 rokiem wzniesiono organy w kość. par. w Ciechanowie, instrument kosztował kilkaset złotych,

— około 1598 roku zbudowano organy w Nowym Mieście, w 1609 roku podano, że instrument jest jeszcze w budowie (może nie ukończono go?),

— w 1609 roku budowano dziewięciogłosowe organy w Drobinie, instrument posiadał efekt zwany tremolem,

— w 1609 roku podano wiadomość o nowozbudowanych organach w kość. par. w Gostyninie,

— w 1609 roku budowano organy w Śniadowie,

— w 1609 roku kościół w Wąsosz posiadał nowe zapewne organy, sprawione kosztem mieszczan (500 florenów).

Dodać należy, że w 1610 roku remontowano, a może nawet gruntownie przebudowywano organy kolegiaty pułtuskiej, prace wykonał słynny Kristian Neyman z Nowego Miasta, jego dziełem były przedtem organy w kościele klasztorным (obecnie katedralnym) w Oliwie.⁴

Kościół Diecezji Płockiej zaopatrywano nie tylko w organy, lokowano w nich również mniejsze instrumenty, te ostatnie zakupywano w pracowniach organmistrzowskich, czasem nawet w dość odległych miejscowościach. Omawiane akta dostarczają następujących wzmianek na ten temat:

— Burzyn, w 1609 roku podano, że regał dla tego kościoła zakupił Albert Brzostowski, instrument kosztował 80 florenów,

— Gralewo, w 1609 roku zanotowano, że regał darował kościołowi Mikołaj Dobrski,

— Płock Mały, w 1609 roku odnotowano, że małe organy czyli regał sprawił do kościoła pan Chludzkiński.

Sądzić należy, że ambicją zamożniejszych kolatorów było darowanie kościołom, nad którymi mieli pieczę, instrumentów muzycznych. Organów, pozytywów i regałów przybywało, jak wszystkie sprzęty użytkowe nie były one trwałe, wymagały częstych napraw — o takich faktach informują również omawiane wizyty:

— Gozdowo, podczas wizytacji w 1609 roku stwierdzono, że popsuty regał oddano do naprawy,

— Płońsk, w 1609 roku odnotowano reperację organów, naprawa kosztowała 600 złotych.

Część instrumentów znajdowała się w złym stanie, podczas lustracji zapisywano i takie informacje:

— Łomża, kość. par., w 1598 roku organy wymagały reperacji,

— Cygowo (Poświętne), w 1609 roku znajdował się tam zepsuty pozytyw, grano na regale,

— Krasne, w 1609 roku notowano popsuty regał,

— Pałuki, w 1609 roku zanotowano wiadomość o zepsutym regale, budowano wówczas organy,

— Płock, kość. par. p.w. św. Bartłomieja, w 1609 roku organy wymagały reperacji,

— Pułtusk, kość NMP, w 1609 roku notowano regał w złym stanie,

— Radzymin, w 1609 roku wzmiankowano zły instrument muzyczny,

— Rzekuń, w 1609 roku regał wymagał reperacji,

— Sierpc, kość. Marjonarzy, w 1609 roku organy wymagały reperacji,

— Szczepankowo, w 1609 roku regał potrzebował naprawy,

— Wizna, w 1609 roku organy o 12 głosach znajdowały się w złym stanie,

— Wyszogród, kość. par., w 1609 roku regał wymagał reperacji.

Interesująco przedstawia się problem ilości instrumentów muzycznych z rodziny organów w poszczególnych świątyniach Diecezji Płockiej. O tym, że niektóre kościoły posiadały więcej niż jeden instrument, dowiadujemy się już w 1508 roku. Tego roku biskup Erazm Ciołek zawarł kontrakt z Mikołajem z Szarbi na remont czterogłosowego, starego pozytywu i budowę nowych dwunastogłosowych organów dla ka-

tedry w Płocku⁵. W innym mazowieckim kościele, kolegiacie w Łowiczu, w XVII wieku notowano aż siedem organów i pozytywów⁶. Omawiane wizyty dostarczają również wiadomości na ten temat:

— Cygowo (Poświętne), w 1609 roku kościół dysponował regalem i pozytywem,

— Pałuki, w 1609 roku znajdował się tam regał, budowę organów rozpoczęto lecz nie dokończono,

— Przasnysz, kość. par., w końcu XVI wieku spleńły organy, około 1598 roku wzmiankowano regał w kaplicy Matki Boskiej tej świątyni; w 1609 roku zapisano, że organy spleńły, a używany jest regał.

Przyjąć można, że nie są to wszystkie informacje na temat wyposażenia świątyń Diecezji Płockiej w większą niż jeden liczbę instrumentów organowych. Znaczniejsze, miejskie kościoły posiadały z reguły organy oraz inny, mniejszych rozmiarów instrument — pozytyw lub regał, używano go w czasie mniej uroczystych mszy i nabożeństw w celu oszczędzania głównego instrumentu.

Ze statystycznego punktu widzenia niewiele kościołów Diecezji Płockiej dysponowało w omawianym okresie organami, pozytywami czy regalami. Uroczystości kościelne, w szczególności odpusty, gromadziły wiernych z okolicznych miejscowości w mniejszych nieraz ośrodkach parafialnych, które nie posiadały instrumentów organowych. By przyczynić się do uświetnienia lokalnych i okolicznościowych zgromadzeń religijnych, pożyczano mniejszych rozmiarów instrumenty. Tak należy rozumieć treść wzmianki z 1609 roku dotyczącej kościoła w miejscowości Bogate: świątynia dysponowała regalem, który pożyczony został przez kolatora Stanisława Narzyskiego do kościoła w Białutach (miejscowość poza granicą Mazowsza, w Prusach). Na nieszczerście kolator ów nie chciał zwrócić pożyczonego instrumentu, nie wiemy, jak zakończyła się sprawa tego „zaboru”.

Ciekawym i zbytnio nie odbiegającym od dziejów samych organów problemem jest kwestia muzyków grających na tym instrumentcie. W latach 1591—1623 Diecezja Płocka nie dysponowała odpowiednią ilością organistów, w związku z tym, w niektórych kościołach posiadających organy obywano się bez ich dźwięku. Akta wizytacji przekazują takie o tym informacje:

— Ciechanów, kość. par., około 1598 roku parafia nie miała organisty,

— Wyszogród, kość. par., w 1605 roku nie grano na regale, gdyż nie było organisty,

— Sierpc, kość. par., w 1609 roku nie było organisty.

W kościele Norbertanek w Płocku pracował za to organista, który może przejść do historii jako prekursor w dziedzinie wykonywania świeckich, tak popularnych dziś w polskich kościołach melodii. Podczas lustracji tej świątyni (1597) zapisano: „Organa scilicet seculare resonat praeter cantum Ecclesiasticum”. Na pocieszenie dodam, że w tym samym czasie kościół na Jasnej Górze rozbrzmiewał również dźwiękami niekościelnych melodii, wówczas zwracano na to uwagę⁷, dziś można odnieść wrażenie, że muzykę w kościele może wykonywać każdy, a nawet najbardziej taneczne rytmy służą Chwale Bożej.

Organistami były osoby świeckie i duchowne. Gdy w 1512 roku spisywano obowiązki organisty kolegiaty w Pułtusku, zaznaczono już na wstępie, że jest on księdzem — wikarym⁸. Nie przestregano wówczas tego postanowienia, w latach 1500—1528 działał w kole-

gacie świecki organista Albertus, żonaty z Agnes⁹. W 1521 oraz 1524 roku notowany jest organista kościoła p.w. św. Bartłomieja w Płocku — Klemens. Był on osobą duchowną (altarzysta), wiemy, że upomniano go za grę w karty¹⁰. Przed 1523 rokiem działał w Sierpcu, przy kościele Mąnsjonarzy, organista ksiądz Adam¹¹. W omawianych wizytacjach występują imiona, niekiedy nawet nazwiska organistów. Katedra w Płocku zatrudniała w 1592 roku organistę o imieniu Jan; w Łomży, w kościele parafialnym organistą był jeden z mąnsjonarzy (1598); podobnie w Makowie, obowiązkami organisty pełnił Jan Grenda, mąnsjonarz — w 1606 roku zanotowano, że pozostaje on w tej samej miejscowości od trzydziestu lat. Są to nieliczne tylko wiadomości z omawianych akt wizytacji, pełny ich zestaw wykraczałby poza ramy niniejszego opracowania.

Większość kościołów polskich posiada chóry muzyczne usytuowane w głównej nawie kościoła, na nich wzniesione są organy. Instrumenty znajdują się naprzeciw wielkiego ołtarza — do takiego porządku rzeczy przywykliśmy i trudno nam zrozumieć dla czego w przeszłości czyniono inaczej.

Obiekty sakralne posiadające organy dysponowały niekiedy dwoma chórami muzycznymi. Pierwszym z nich był chór „pro cantoribus” przeznaczony dla kantora. W źródłach spotykamy wiadomości, że na takich chórach znajdował się pulpit, na którym spoczywały księgi muzyczne. Kantor wykonywał z nich stosowne dla danych okresów śpiewy liturgiczne. Drugi z chórow, na którym umieszczano instrument muzyczny nazywano rozmaicie, mając niekiedy na względzie jego lokację: „Organa musica in altero choro” (Wąsosz, 1609), a częściej jego przeznaczenie: „chorus pro Regali” (Pułtusk, kość. NMP, 1610), itp. Nie zawsze organy umieszczano na specjalnie w tym celu zbudowanych chórach. np.: w Nowogrodzie instrument znajdował się przy ścianie na podwyższeniu (1598), podobnie ulokowano regał—pozytyw w Makowie (około 1598), Skołatowie (około 1598). Z akt wizytacji (1606 rok) wiemy ponadto, że organy w Makowie (zapewne wspomniany kilka lat wcześniej regał—pozytyw) spoczywały na podwyższeniu podpartym drewnianymi słupami, a ołtarz św. Katarzyny znajdował się za organami, natomiast ołtarz NMP pod instrumentem. W Nasielsku organy ulokowano ponad ołtarzem bocznym po stronie ambony (około 1598). Inne wiadomości, pochodzące z 1609 roku przytaczają kolejne szczegóły dotyczące lokacji instrumentów: w Baboszewie organy znajdowały się na małym chórze; w kościele parafialnym w Gostyninie przy ścianie po lewej stronie; w Łomży i w Jedwabnem blisko chóru kantorskiego, zapewne na podwyższeniu.

Niektóre kościoły, choć nie dysponowały jeszcze instrumentami muzycznymi, posiadały już przygotowane w tym celu chóry, informacje tej treści podano w przypadku obiektów sakralnych w Górze i w Żochowie.

Omawiane akta wizytacji zawierają również niezwykle cenne (z pozoru może mniej istotne) informacje o kościołach nie posiadających instrumentów muzycznych z rodziny organów. Wiadomości tej treści podawano w przypadku konkretnego ustosunkowania się wizytujących do wspomnianego już na wstępie pytania dotyczącego obecności instrumentu w lustro-

wanym obiekcie. Uderza różnorodność zapisanych odpowiedzi, niektóre z nich są bardzo wyczerpujące.

Z reguły pisano następujące wzmiąnki:

Instrumentum musicum non est
Instrumentum musicum nullum est
Instrumentum musicum non habetur

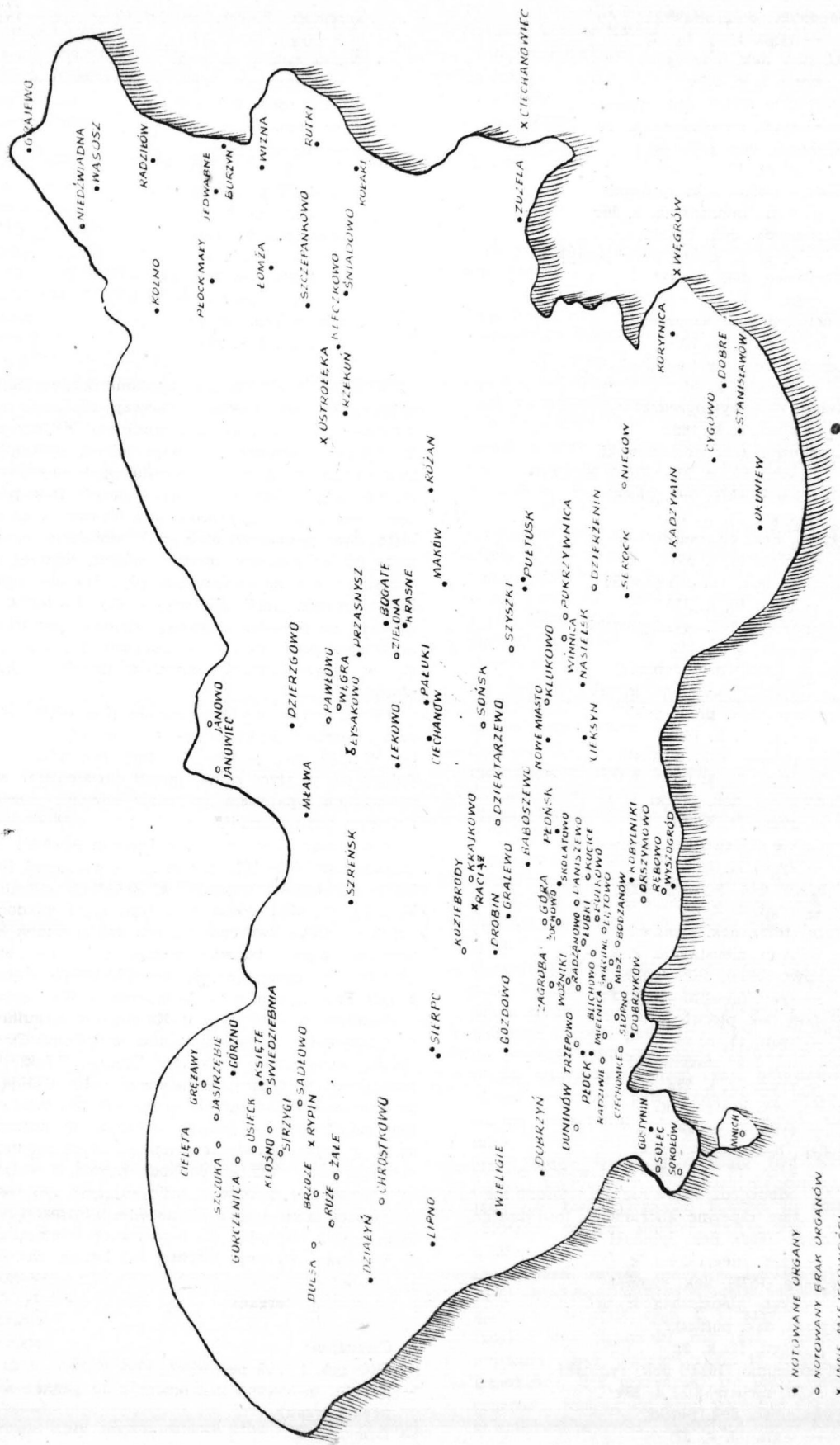
niekiedy informowano szerzej:

Organum vel Regale nullum
Instrumentum musicum nullum, ad est fundatio-
que pro eo nulla
Instrumentum quoque musicum nullum habetur.

Warto podać pełną listę kościołów, w których stwierdzono brak instrumentów organowych; w świątyniach, których akta nie zawierają żadnych o nich informacji, organów lub mniejszych instrumentów mogło rzeczywiście nie być. Dla badaczy nie jest to jednak tak oczywiste, wspominałem już na wstępie, że z innych źródeł dowiadujemy się niekiedy o istnieniu w danym kościele organów, a fakt ten został ominięty w protokole lustracyjnym. Na podstawie wnikliwej lektury omawianych akt wizytacji można nawet podać, które z dekanatów wizytowano w 1609 roku mniej starannie pod kątem organologicznym; było tak na pewno w dekanatach: czerwińskim i wyszkowskim — nie odnotowano tam żadnej wzmianki świadczącej o obecności lub nieobecności instrumentu muzycznego. Niezłe zlustrowano stan organów w dekanacie płockim i wyszogrodzkim.

Oto anonsowana wyżej lista miejscowości, w których w 1609 roku nie było instrumentów muzycznych, uzupełniona o informacje z 1623 roku (podano datę w nawiasie przy nazwie miejscowości) dotyczącą ce dekanatu rypińskiego:

Blichowo, dek. wyszogrodzki
— sygn. 8, k. 16v
Bodzanów, dek. wyszogrodzki
— sygn. 8, k. 166v
Bulkowo, dek. wyszogrodzki
— sygn. 8, k. 66
Brzoze (1623), dek. rypiński
— sygn. nieustalona, k. 25
Chrostkowo, dek. lipnowski
— sygn. 13, k. 314
Ciechomice, dek. gostyniński
sygn. 11, s. 323
Cielęta (1623), dek. rypiński
— sygn. nieustalona, k. 23v
Daniszewo, dek. wyszogrodzki
sygn. 8, k. 124
Dulsk (1623), dek. rypiński
— sygn. nieustalona, k. 4
Duninów, dek. gostyniński
— sygn. 11, s. 312
Dziektarzewo, dek. bielski
sygn. 8, k. 216 (chór pusty)
Dzierżenin, dek. pułtuski
sygn. 11, k. 7v
Gorczyca (1623), dek. rypiński
— sygn. nieustalona, k. 16
Góra, dek. bielski
— sygn. 8, k. 207
Gręzawy (1623), dek. rypiński
— sygn. nieustalona, k. 22
Imielnica, dek. płocki
— sygn. 13, k. 1v

- NOTOWANE UJĘCIA
- NOTOWANE WIAKI UJĘCIA
- × INNE MIEJSCOWOŚCI

Janowiec, dek. mławski
— sygn. 11, s. 1 (507)

Janowo, dek. przasnyski
sygn. 7, k. 157v

Jastrzębie (1623), dek. rypiński
— sygn. nieustalona, k. 20

Klukowo, dek. pułtuski
— sygn. 11, k. 28v

Kłósno (1623), dek. rypiński
— sygn. nieustalona, k. 30v

Koziebrody, dek. bielski
— sygn. 8, k. 200 (chór pusty)

Krajkowo, dek. bielski
sygn. 8, k. 219 (chór pusty)

Kucice, dek. wyszogrodzki
— sygn. 8, k. 79

Łętowo, dek. wyszogrodzki
— sygn. 8, k. 55

Lubki, dek. wyszogrodzki
● — sygn. 8, k. 162

Lysakowo, dek. ciechanowski
— sygn. 13, k. 232 (Rigali non est)

Miszewo Wiskie, dek. plocki
— sygn. 13, k. 86

Mnich, dek. gostyniński
— sygn. 11, s. 299

Niegów, dek. stanisławowski
— sygn. 10, k. 115

Orszymowo, dek. wyszogrodzki
— sygn. 8, k. 152

Osieck (1623), dek. rypiński
— sygn. nieustalona, k. 13v

Pawłowo, dek. przasnyski
— sygn. 7, k. 149

Pokrzywnica, dek. pułtuski
— sygn. 11, k. 25

Radzanowo, dek. plocki
— sygn. 13, k. 35

Radziwie (Plock), dek. gostyniński
— sygn. 11, s. 341

Rębowo, dek. wyszogrodzki
— sygn. 8, k. 82

Ruże (1623), dek. rypiński
— sygn. nieustalona, k. 8

Sadłowo (1623), dek. rypiński
— sygn. nieustalona, k. 32

Ślupno, dek. plocki
— sygn. 13, k. 9v

Sokołów, dek. gostyniński
— sygn. 11, s. 278

Solec, dek. gostyniński
— sygn. 11, s. 295

Sońsk, dek. ciechanowski
— sygn. 13, k. 255v (zostawiono miejsce na odpowiedź, skoro nic nie wpisano nie było tam zapewne instrumentu muzycznego)

Strzygi (1623), dek. rypiński
— sygn. nieustalona, k. 11

Szczuka (1623), dek. rypiński
— sygn. nieustalona, k. 18

Szyski, dek. pułtuski
— sygn. 11, k. 32

Świedziebnia (1623), dek. rypiński
sygn. nieustalona, k. 28v

Święcieniec, dek. plocki
— sygn. 13, k. 27

Trzepowo (Plock), dek. plocki
— sygn. 13, k. 66

Węgra, dek. przasnyski
— sygn. 7, k. 144

Winnica, dek. pułtuski
— sygn. 11, k. 1v

Wóźniki, dek. plocki
— sygn. 13, k. 43v

Zagroba, dek. plocki
— sygn. 13, k. 51

Zegrze, dek. pułtuski
— sygn. 11, k. 18

Zaie (1623), dek. rypiński
— sygn. nieustalona, k. 1

Zochowo, dek. bielski
— sygn. 8, k. 210

Wiadomości o organach, uzyskane drogą kwerendy archiwalnej akt wizytacji Diecezji Płockiej można wzbogacić o inne materiały źródłowe. W 1622 roku, w jednym z testamentów wspomniano, że organista Ostrovi (Ostrów Mazowiecka) został opatrzony „według możności”, istniały tam więc organy.¹² Rok później zanotowano fundację proboszcza z Wyszkowa na organistę, chęć posiadania stałego (?) organisty motywowano w następujący sposób: wierni chętniej będą uczestniczyli w nabożeństwach, gdyż dźwięki organów im to uprzyjemnią¹³. Nie wiemy, czy kościół w Wyszkowie nie posiadał wcześniej organów, jest to mało prawdopodobne, gdyż w tej miejscowości znajdowała się w owych czasach jedna z siedzib biskupów płockich.

Plocki kościół OO Dominikanów p.w. św. Dominika rozbrzmiewał muzyką organową u schyłku XVI wieku. W 1595 roku podano, że stary instrument, znajdujący się w złym stanie (groził zawaleniem) wyremontowano, opatrzono go m.in. nowymi miechami i nowym prospektem¹⁴.

Reasumując: akta wizytacji Diecezji Płockiej, obejmujące lata 1591—1623 zawierają 62 wzmianki świadczące o obecności organów w obiektach sakralnych. Możemy do nich dodać trzy tego typu wiadomości uzyskane drogą kwerendy innych dokumentów. Hipotetycznie wnosić ponadto można, że organy występowały w następujących kościołach klasztornych: u OO Franciszkanów w Dobrzyniu i Wyszogrodzie; u Jezuitów w Pułtuskach; u Kanoników Regularnych w Czerwińsku; u Benedyktynów w Plocku. Daje to ogólną liczbę około 70 świątyń Diecezji Płockiej wyposażonych w organy. Omawiane akta podają też 56 wzmianek świadczących na rzecz braku instrumentów muzycznych z rodziny organów w kościołach, są to z reguły świątynie wiejskie. Brak wiadomości występuje aż w 202 przypadkach, szkoda, że wizytujący kościoły nie zanotowali interesujących nas faktów.

Poniżej zamieszczono zestawienie informacji o różnych typach instrumentów organowych występujących w kościołach Diecezji Płockiej w latach 1591—1623.

organy

— Ciechanów,
— Dobrzyń, kościół parafialny,
— Drobin, budowano instrument o 10 głosach — zapewne organy,
— Dzierzgowo,

- Gostynin, kościół parafialny,
- Lekowo,
- Łomża, kościół parafialny,
- Mława, kościół parafialny,
- Nasielsk,
- Nowe Miasto,
- Pałuki,
- Płock, kościół p.w. św. Bartłomieja,
- Płock, kościół p.w. św. Marii Magdaleny (Norbertanki),
- Płock, katedra,
- Płońsk,
- Pułtusk, kolegiata,
- Przasnysz, kościół parafialny,
- Różan,
- Serock,
- Sierpc, kościół parafialny,
- Sierpc, kościół p.w. Wniebowzięcia NMP (Mansjonarzy),
- Stanisławów,
- Śniadowo,
- Wąsosz,
- Wizna

organy — pozytywwy

- Grajewo,
- Kolno,
- Radziłów

organy — regał

- Jedwabne

pozytywwy

- Cygowo (Poświętne),
- Kobylniki,
- Wielgie

regal — pozytyw

- Maków

regaly

- Baboszewo,
- Bogate,
- Burzyn,
- Ciekсын,
- Cygowo (Poświętne),
- Dobre,
- Dobrzyków,
- Dobrzyń, kość par., do około 1605 roku,
- Działyn,
- Gozdowo,
- Gralewo,
- Kleczkowo, miał 7 głosów,
- Kołaki,
- Korytnica,
- Krasne,
- Księżę,
- Lipno, kościół parafialny,
- Okuniew,
- Pałuki,
- Płock Mały, organa minora alias regale (7 głosów),

- Przasnysz, kościół parafialny,
- Pułtusk, kościół NMP,
- Rutki, miał 4 głosy,
- Rzekuń,
- Skołatowo,
- Szczepankowo,
- Wyszogród, kościół parafialny,
- Zielona,
- Zuzela

Wypisy z akt wizytacji dotyczące instrumentów muzycznych:

- Baboszewo, dek. bielski: 1609 rok, „Musicum instrumentum videlicet regale a septemtrioni in choro minori”, sygn. 8, k. 212v,
- Bogate, dek. przasnyski: rok 1609, „Instrumentum musicum dictum regale...” pożyczony przez kolatora Stanisława Narzymskiego do kościoła w Białutach, kolator nie chce go zwrócić, sygn. 7, k. 174,
- Burzyn, dek. łomżyński: rok 1609, „Organum regale impensi N. Alberti Brzostowski est comparatum: fl. 80”, sygn. 10, k. 198 v,
- Ciechanów kość. par., dek. ciechanowski: rok 1591, „Item są tesz organy teras nowo zbudowane, adiuuantanti communicati, za kilka seth złotych” sygn. 1, k. 30; rok 1593, powtórnie zacytowano inwentarz z 1591 roku, sygn. 1, k. 7, luźna wkładka z inwentarzem; lata 1598—99, „In corpora eclesiae sunt organa ad sinistram partem”, sygn. 6, k. 336, wiemy również, że parafia nie zatrudniała wówczas organisty; rok 1609, „Instrumentum musicum organum”, sygn. 13, k. 220,
- Ciekсын, dek. ciechanowski: rok 1609, „Instrumentum musicum regale dictum”, sygn. 13, k. 266,
- Cygowo (Poświętne), dek. stanisławski: rok 1609, „Regale habet item destructum positivum”, sygn. 10, k. 111,
- Dobre, dek. nurski: rok 1609, „Instrumentum musicum regale dictum”, sygn. 10, k. 82,
- Dobrzyków, dek. gostyniński: rok 1609, „Instrumentum musicum regale dictum habetur”, sygn. 11”, s. 335,
- Dobrzyń kość par., dek. dobrzyński: rok 1605, „organum existit”, „Organy tak wielkim kosztem w takim kosciele nie mądrze X. Pleban y mieszczanie budowac zaczęly, podobniey bylo te pieniądze na ine potrzeby pilnieysze tegoz kosciola obrocic, a na Regale, który byl do tego czasu przestawac (—) ... pleban... y litery przy organach na belku niepotrzebni wyskrobać kazał...”, „Słupek kościelny, także y owa skrzinka do korey na budowanie organ ludzie wspomagaiaj maia być zamknięte dwiema klotkami...”, sygnatura nieustalona, k. 136, 180; rok 1609, „Organum novum, in corpori ad sinistram partem noviter extractum”, sygn. 13, k. 335,
- Drobín, dek. bielski: rok 1609, „instrumentum musicum dimidium tantum vocibus videlicet novem decimus tremulus”, sygn. 8, k. 235v,
- Działyn, dek. lipnowski: rok 1609, „Instrumentum musicum regale dictum”, sygn. 13, k. 311,
- Dzierzgowo, dek. przasnyski: rok 1605, „Habet suum organum, organarium fovet parochus eique victum et amietum provideit”, sygnatura nieustalona, k. 141;

- rok 1609, „Instrumentum musicum, organum dictum est”. sygn. 7, k. 153,
- Gostynin kość. par., dek. gostyński: lata 1598—99, wspomniano o organie, sygn. 6, k. 20v; rok 1609, „Instrumentum musicum organum noviter extructum, et decenter depictum, ad parietam versus septentrione positum”, sygn. 11, s. 248,
  - Gozdowo, dek. sierpecki: rok 1609, Instrumentum musicum regale est destructum sed datum est ad magistrum”, sygn. 7, k. 16v,
  - Górzno, dek. rypiński: rok 1623, notowano organistę, sygnatura nieustalona, k. 35,
  - Grajewo, dek. łomżyński: rok 1609, „Organa positiva in medio ecclesiae”, sygn. 10, k. 173v,
  - Gralewo, dek. bielski: rok 1609, „Instrumentum musicum seu regale est per nobilem Nicolaum Dobrski donatum ecclesiae huic”, sygn. 8, k. 203,
  - Jedwabne, dek. łomżyński: rok 1609, „Organum regale dictum penes chorum cantorum”, sygn. 10, k. 194v,
  - Kleczkowo, dek. wiski: rok 1609, „Instrumentum musicum regale dictum cum 7 vocibus bonum”, sygn. 10, k. 252,
  - Kobylniki, dek. wyszogrodzki: lata 1598—99, organy umocowane były przy ścianie kościoła, sygn. 6, k. 136; rok 1609, Instrumentum musicum ut vocatur posito 8 vocum fundatio pro eodem nulla, collator pronidet organarium”, sygn. 8, k. 118v,
  - Kolno, dek. łomżyński: rok 1609, „Organum vulgo positivum”, sygn. 10, k. 157,
  - Kołaki, dek. wiski: rok 1609, „Instrumentum musicum regale dictum”, sygn. 10, s. 233,
  - Korytnica, dek. nurski: rok 1609, „Regale musicum”, sygn. 10, k. 78v,
  - Krasne, dek. przasnyski: rok 1609, „Instrumentum musicum regale dictum destructum”, sygn. 7, k. 176v,
  - Księża, dek. rypiński: rok 1623, „Regale est”, sygnatura nieustalona, k. 26v,
  - Lekowo, dek. mławski: rok 1609, „Organa”, sygn. 11, s. 13 (519),
  - Lipno kość. par., dek. lipnowski: rok 1609, „Instrumentum musicum regale dictum”, sygn. 13, k. 284v,
  - Łomża kość. par., dek. łomżyński: rok 1598, „Organum ecclesia reparatione indigere”, organistą był jeden z mianowanych, sygn. 1, k. 340v, 347; rok 1609, „Organa musica in pariete septentrionali iuxta corum cantorum dependent integra et sonora”, sygn. 10, k. 207,
  - Maków, dek. przasnyski: lata 1598—99, „... est regale positivum” ustawiony na podwyższeniu, sygnatura 6, k. 259; rok 1606, „Habetur organum circa hanc ecclesiam ad parietem sinistrum in medio”, Jan Grenda organista, a zarazem mianowany od lat trzydziestu przy kościele, ma dziesięć przy Zakrzewu, ołtarz św. Katarzyny za organami, ołtarz NMP pod organami, sygnatura nieustalona, k. 117v, 120v, 123, 125, 160v; rok 1609, ołtarz pod organami, sygn. 7, k. 196v,
  - Mława, dek. mławski: rok 1605, „Organa Ecclesiastica construuntur ex carbona Ecclesiastica et ex contributioni civici”, „Organy takim kosztem w kościele nie sklepionem budować nie mądrze zażyczy, lepiej było ten koszt obrócić na sklepienie kościoła coby było lepszą obroną dla ognia”, sygnatura nieustalona, k. 50v, 152, o pieniądzech na budowę organów k. 54, o fundacji na terazniejszego organistę k. 54v; rok 1609, „Organa pulchra aliquant”, sygn. 11, s. 534,
  - Nasielsk, dek. ciechanowski: lata 1598—99, organy znajdowały się ponad ołtarzem bocznym po stronie ambony, sygn. 6, k. 312v; rok 1609, „Instrumentum musicum organum”, sygn. 13, k. 271,
  - Nowe Miasto, dek. ciechanowski: lata 1598—99, kościół posiadał nowozbudowane organy, sygn. 6, k. 346 („organa noviter comparata”); rok 1609, „Instrumentum organum fabricat”, sygn. 13, k. 260,
  - Nowogród, dek. łomżyński: rok 1598, organy znajdowały się przy ścianie kościoła na podwyższeniu, sygn. 1, k. 338,
  - Okuniew, dek. stanisławowski: rok 1609, „Habet regale”, sygn. 10, k. 120,
  - Pałuki, dek. ciechanowski: rok 1609, „Instrumentum organum regale dictum destructum (.) Organum inceptum, sed non consummatum”, sygn. 13, k. 249,
  - Płock, kość. par. p.w. św. Bartłomieja, dek. płocki: rok 1609, „Est in ecclesiae instrumentum musicum, (organum videlicet, quod reparatione indiget”, sygn. 13, k. 97,
  - Płock, kość. p.w. św. Marii Magdaleny (Norbertanek), dek. płocki: rok 1597, „Organum habetur cum suo factore cui praepositus continuatim pendit”, „Organa scilicet seculare resonat praeter cantum Ecclesiasticum”, sygn. 1, k. 244v, 249,
  - Płock, katedra, dek. płocki: rok 1592, notowany organista Jan, sygn. 1, k. 132; rok 1609 notowany Caspar organista, sygn. 13, k. 174,
  - Płock Mały, dek. łomżyński: rok 1609, „Organa minora, alias regale cum vocibus septem” pan Chłudziński sprawił ten instrument, sygn. 10, k. 149,
  - Płońsk, dek. płoński: rok 1609, „Instrumentum musicum organum, nunc recenter reparatur cum sumptu notando videlicet sexcentorum florenorum”, sygn. 13, k. 181,
  - Przasnysz kość. par., dek. przasnyski: lata 1598—99, organy — regał lokowane były w kaplicy Matki Boskiej tej świątyni, wspomniano też o organie, sygn. 6, k. 246; rok 1609, „Organa deflagrata sunt (.) Regali utiti”, sygn. 7, k. 181,
  - Pułtusk kolegiata, dek. pułtuski: 1592, notowano organistę, sygn. 1, k. 93v; rok 1610, organista Gaspar Milewski, sygn. 11, k. 100,
  - Pułtusk kość. p.w. NMP, dek. pułtuski: rok 1592, „Organum parvum, etiam habet”, sygn. 1, k. 102; rok 1610, „Chorus ligneus pro cantoribus depictus et pulpitem in eo item parvus chorus pro regali ex eadem choro minori incherente est et Regale sed malum et fistulas stanneas seu plumbee sex non totae”, sygn. 11, k. 137v (a),
  - Radziłów, dek. łomżyński: rok 1609, „Pro tangendo organo positivo nullam habet fundatam provisionem...” organista, a zarazem rektor szkoły wynagradzany jest przez proboszcza, sygn. 10, k. 179v,
  - Radzymin, dek. stanisławowski: rok 1609, „habet instrumentum musicum malum”, sygn. 10, k. 118v,
  - Różan, dek. pułtuski: rok 1609, „Instrumentum musicum organum egregium”, sygn. 11, k. 48v,
  - Rutki, dek. wiski: rok 1609, „Regale (—) 4 voces”, sygn. 10, k. 231v,
  - Rzekuń, dek. wiski: rok 1609, „Instrumentum musicum regale dictum indiget reparatione”, sygn. 10, k. 249,

- Serock, dek. pułtuski: rok 1609, „Instrumentum musicum bonum organum dictum”, sygn. 11, k. 12,
- Sierpc kość. par., dek. sierpecki: rok 1609, „Organa habet bona sine magistro”, sygn. 7, k. 56,
- Sierpc kość. p.w. Wniebowzięcia NMP (Mansjonarzy), dek. sierpecki: rok 1597, wspomniano organistę sygn. 1, k. 230v; rok 1609, „Organa sunt bona sed indigent reparatione”, sygn. 7, k. 62v,
- Skołatowo, dek. wyszogrodzki: lata 1598—99, regał ulokowany był na podwyższeniu, organista utrzymywał się z łaski plebana, sygn. 6, k. 194v; rok 1609, Instrumentum musicum regale dictum habetur”, sygn. 8, k. 114,
- Stanisławów, dek. stanisławowski: rok 1609, „Organum bonum”, sygn. 10, k. 109,
- Szczepankowo, dek. wiski: rok 1609, „Instrumentum musicum sive regale dictum sed destructum”, sygn. 10, k. 253,
- Szreńsk, dek. szreński: rok 1609, wspomniany organista bakałarz, sygn. 7, k. 75,
- Sniadowo, dek. wiski: rok 1609, „Instrumentum musicum organum dictum novum nondum integrum”, sygn. 10, k. 254v,
- Wąsosz, dek. łomżyński: rok 1609, „Organa musica in altero choro” sprawione sumptem mieszczan za 500 florenów, sygn. 10, k. 169,
- Wielgie, dek. dobrzyński: rok 1609, „Instrumentum positivum musicum”, sygn. 13, k. 368,
- Wizna, dek. wiski: rok 1609, „Instrumentum musicum organum (bonum skreślone) 12 vocum sed corruptum”, sygn. 10, k. 226v,
- Wyszogród, dek. wyszogrodzki: lata 1598—99, wspomniano o dźwiękach organów, sygn. 6, k. 131v; rok 1605, „Est in eadem Ecclesia instrumentum musicum vulgo Regal dictum cuius non est usus propter defectum organistae”, sygnatura nieustalona, k. 182v; rok 1609, „Instrumentum musicum videlicet regale habetur, verum reparatione indiget, in que eo organa non tanguntur” (ostatni człon nie ma sensu), sygn. 8, k. 85v,
- Zielona, dek. przasnyski: rok 1609, „Instrumentum musicum regale dictum”, sygn. 7, k. 171,
- Zuzela, dek. nurski: rok 1609, „Instrumentum musicum regale dictum”, sygn. 10, k. 67.

Miejscowości, w których nie notowano organów lub notowano brak organów

dekanat bielski:

Bielsk, Biskupiec, Drozdowo, Łęg, Raciąż, Rogotwórk, Rzewnino, Słupia, Staroźreby

dekanat ciechanowski:

Ciemniewo, Czernice, Grudusk, Koziczyn, Kraszewo, Królewo, Łopacin, Sochocin, Zańbok

dekanat czerwiński:

Chociszewo, Czerwińsk, Grodziec, Kamienica, Kroczewo, Krysk, Miączyn, Naruszewo, Radzikowo, Radzymin, Smoszewo, Zakroczym, Żukowo

dekanat dobrzyński:

Bądkowo, Grochowalsk, Karnkowo, Ligowo, Mokowo, Rokicie, Siecień, Skępe, Sobowo, Thuchowo, Wierzbick

dekanat gostyniński:

Gostynin — kościoły p.w. św. Ducha i św. Jakuba

dekanat lipnowski:

Ciechocin, Czernikowo, Dobrzejowice, Grodzeń, Kikół, Lipno kość. św. Barbary, Łążyn, Mazowsze, Nowogród, Osieck, Sumin, Wielkie, Wola Złotkovia

dekanat łomżyński:

Białoszewo, Dobrzyjadłowo, Grabowo, Lachowo, Miastkowo, Niedźwiadno, Nowa Wieś, Nowogród, Ostrołęka, Poryte, Przytuły, Romany, Słucz

dekanat mławski:

Bogurzyn, Dąbrowa, Kuklin, Grzebsk, Malużyn, Niedźbórz, Podkrajewo, Stupsk, Szydłowo, Wieczfnia, Wyszyny, Zmijewo, Żuromin

dekanat nurski:

Andrzejewo, Brok, Czyżewo, Jadów, Kamionna, Nur, Pniewnik, Rosochate, Sadowne, Stoczek, Zaręby, Złotoria

dekanat płocki:

Ciechocin, Miszewo Murowane, Miszewo Słedziowe, Sarbiewo, Wierzbówiec

dekanat płoński:

Głinojeck, Gromadzyn, Juniecz, Pomiechowo, Strzegowo, Sulerzyż, Unieck, Unierzysz, Wrona, Wronska

dekanat przasnyski:

Chorzele, Duczumin, Gołymin, Karniewo, Krzynowłoga Mała, Krzynowłoga Wielka, Węgrzynowo

dekanat pułtuski:

Gąsewo, Gąsiorowo, Gzy, Kamionka, Podosie, Przewodowo, Siedlec, Sielun, Smogorzewo, Szelków, Szwelice

dekanat rypiński:

Chojno, Gortatowo, Radziki

dekanat sierpecki:

Biała, Bonisław, Borkowo, Bożewo, Brwilno, Goleszyn, Jeżewo, Kisielewo, Kurowo, Mochowo, Proboszczewice, Rościszewo, Sikórz, Zawidz

dekanat stanisławowski:

Chotomów, Dąbrówka, Kamion, Klembów, Kobyłka, Nowy Dwór, Okunin, Postoliska, Pustelnik, Słubów, Tarchomin, Wieliszew

dekanat szreński:

Chamsk, Dłutowo, Gradzanowo, Karniszyn, Kuczborck, Lipowiec, Nick, Niechłonin, Poniatowo, Radzanowo, Sarnowo, Zielona, Zielun

dekanat wiski:

Drozdowo, Goworowo, Lubotyń, Piątница, Piski, Puchały, Sumowo, Troszyn, Zambrów, Zawady

dekanat wyszkowski:

Barcice, Brańsk, Czerwin, Długosiodło, Jelonki, Kamieńczyk, Lubiel, Obryte, Ostrów, Wąsewo, Wyszków, Zambski, Zatory

dekanat wyszogrodzki:

Gumino, Kucice, Pilichowo, Skołatowo, Zakrzewo

PRZYPISY

- ¹ Archiwum Archidiecezji Poznańskiej, *Visitatio Generalis Ecclesiae Colegiatae ...* (oraz) *Visitatio Diocesis Posnaniensis 1598—1603*, mikrofilm w Bibliotece Instytutu Historii PAN w Warszawie, sygn. rękopisu AV 1.
- ² Wiktor Łyjak, *Budownictwo organowe na Mazowszu w XVI wieku*, «Muzyka» 1983, nr 3, s. 88, 91, 92, 93, 94.
- ³ Na końcu niniejszej pracy znajduje się pełny zestaw tekstów źródłowych ułożony według alfabetycznego porządku opisywanych tu miejscowości.
- ⁴ Wiktor Łyjak, *Organy w kościołach pultuskich w XV, XVI i XVII wieku*, «Organy i muzyka organowa» zeszyt V, 1984 rok (Akademia Muzyczna w Gdańsku).
- ⁵ Wiktor Łyjak, *Budownictwo ...*, s. 88.
- ⁶ Wiktor Łyjak, *Organy i organmistrze w Łowiczu*, «Organy i muzyka organowa» zeszyt IV, 1982 rok (Akademia Muzyczna w Gdańsku), s. 111.
- ⁷ Paweł Podejko, *Kapela wokально-instrumentalna Paulinów na Jasnej Górze*, PWM 1977, s. 17.
- ⁸ Wiktor Łyjak, *Organy w kościołach pultuskich ...*
- ⁹ Wiktor Łyjak, *Budownictwo ...*, s. 93.
- ¹⁰ *j.w.*, s. 94.
- ¹¹ *j.w.*
- ¹² Archiwum Diecezji Płockiej, *Acta obligationum 1591—1622*, sygn. 135, k. 365, 365v.
- ¹³ *j.w.*, k. 379v, 380.
- ¹⁴ Archiwum Prowincji OO Dominikanów w Krakowie, *Copiarium privilegiorum Conventus Plocensis sancti Dominici Ordinis Praedicatorum spectantia 1237—1645*, sygn. Pd 4., s. 171, „Organum R.P.F. Benedictus de Lublino fieri procuravit ex relictib(us) P. Joannis Białuchy quod postea successe temporis corrosum conguasatum erat ita ut etiam structura ipsa organi trepidabat, ut non nimium auderent musici cas aggredi fistulas itaque R.P. Antonius illud reformavit reintegravit et auxit, novis follibus et nova forma elevandi instruxit. Structuram ferris duobus suffulsit: dusta scala competensi et multo securiore ad organum”, inf. doc. dr Jerzy Gólos.

